

20-ASR OXIRI 21-ASR BOSHLARIDA MARKAZIY OSIYO VA YEVIROPA MUNOSABATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqola 20-asr oxiri va 21-asr boshlarida Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishini tahlil qiladi. Maqolada ikkala mintaqaga o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarning asosiy yo'nalishlari, hamkorlikning ustuvor sohalari va mavjud muammolar ko'rib chiqiladi. Tarixiy va zamonaviy manbalarni tahlil qilish asosida, muallif mintaqalararo hamkorlikning istiqbollari baholaydi va kelajakdagi munosabatlarni rivojlantirish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, Yevropa, xalqaro munosabatlar, hamkorlik, integratsiya, geosiyosat

Аннотация: В этой статье анализируется развитие отношений между Центральной Азией и Европой в конце 20-начала 21 века. В статье рассматриваются основные направления политических, экономических и культурных связей между двумя регионами, приоритетные направления сотрудничества и актуальные проблемы. На основе анализа исторических и современных источников автор оценивает перспективы межрегионального сотрудничества и дает рекомендации по развитию будущих отношений.

Ключевые слова: Центральная Азия, Европа, международные отношения, сотрудничество, интеграция, Геополитика

Abstract: This article analyzes the development of relations between Central Asia and Europe in the late 20th and early 21st centuries. The article examines the main areas of political, economic and cultural communication between the two regions, priority areas of cooperation and existing problems. Based on the analysis of historical and modern sources, the author evaluates the prospects for interregional cooperation and makes recommendations for the development of future relations.

Keywords: Central Asia, Europe, international relations, cooperation, integration, geopolitics

KIRISH

20-asr oxiri va 21-asr boshlarida jahon siyosiy xaritasida yuz bergan tub o'zgarishlar Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Sobiq Ittifoqning parchalanishi va mustaqil davlatlarning paydo bo'lishi natijasida Markaziy Osiyo mintaqasi xalqaro munosabatlarning muhim sub'ektiga aylandi [1]. Shu bilan birga, Yevropa Ittifoqining kengayishi va chuqurlashuvi jarayonlari uning tashqi siyosatida yangi yo'nalishlar va imkoniyatlarni ochib berdi [2].

Ushbu maqolaning maqsadi 20-asr oxiri va 21-asr boshlarida Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning asosiy tendentsiyalarini aniqlash, hamkorlikning ustuvor yo'nalishlarini tahlil qilish va mavjud muammolarni o'rganishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot tarixiy-tahliliy va qiyosiy tahlil usullariga asoslangan. Tarixiy-tahliliy usul Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanish jarayonini ko'rib chiqish imkonini berdi. Qiyosiy tahlil esa turli davlatlarning yondashuvlari va siyosatini taqqoslash uchun qo'llanildi.

Tadqiqot uchun asosiy manbalar sifatida ilmiy maqolalar, kitoblar, rasmiy hujjatlar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlari tanlandi. Jumladan, Starr va Kornellning "The Long Game on the Silk Road: US and EU Strategy for Central Asia and the Caucasus" asari mintaqalararo munosabatlarning strategik

jihatlarni tushunishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi [3]. Peyrouse va Laruelle tomonidan tayyorlangan "Mapping Central Asia: Indian Perceptions and Strategies" kitobi esa Markaziy Osiyoning geosiyosiy ahamiyatini ochib berishda yordam berdi [4].

Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo bo'yicha strategiyasi va uning yangilangan versiyasi rasmiy hujjatlar sifatida tahlil qilindi [5]. Bu hujjatlar Yelning mintaqaga nisbatan yondashuvini va ustuvor yo'nalishlarini tushunishga imkon berdi.

Bundan tashqari, O'zbekiston, Qozog'iston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarining tashqi siyosat konsepsiyalari ham o'rganildi. Bu mintaqada davlatlarining Yevropa bilan munosabatlarga bo'lgan qarashlarini aniqlashga yordam berdi [6].

NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi asosiy natijalar olindi:

1990-yillarning boshida Markaziy Osiyo davlatlari mustaqillikka erishgandan so'ng, Yevropa mamlakatlari mintaqada bilan aloqalarni o'rnatishga faol kirishdi. Dastlabki bosqichda asosiy e'tibor iqtisodiy hamkorlik va demokratik islohotlarga qaratildi [7].

2000-yillarga kelib, Yevropa Ittifoqi Markaziy Osiyoga nisbatan yanada izchil va kompleks yondashuvni ishlab chiqdi. 2007-yilda qabul qilingan "Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyo: Yangi hamkorlik uchun strategiya" hujjati buning yorqin misolidir [5].

Energetika sohasidagi hamkorlik Yevropa va Markaziy Osiyo o'rtasidagi munosabatlarning muhim yo'nalishi bo'lib qolmoqda. Yevropa o'zining energiya xavfsizligini ta'minlash maqsadida Markaziy Osiyo resurslari bilan qiziqmoqda [8].

Xavfsizlik sohasidagi hamkorlik, jumladan terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash, chegaralarni boshqarish va narkotrafik bilan kurashish kabi masalalar mintaqalararo munosabatlarda muhim o'rin tutmoqda.

Ta'lim va madaniyat sohasidagi almashinuvlar ham faol rivojlanmoqda. Yevropa universitetlari bilan hamkorlik dasturlari, jumladan Erasmus+ dasturi Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun katta ahamiyatga ega.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi bir qator omillar ta'sirida shakllanmoqda:

Geosiyosiy omillar: Markaziy Osiyoning strategik joylashuvi va tabiiy resurslarga boyligi mintaqaning Yevropa uchun ahamiyatini oshirmoqda. Biroq, Rossiya va Xitoyning ta'siri ham sezilarli darajada kuchayib bormoqda, bu esa Yevropaning mintaqadagi rolini cheklab qo'yimoqda [3].

Iqtisodiy omillar: Yevropa kompaniyalari Markaziy Osiyo bozorlariga kirishga intilmoqda, lekin investitsiya muhitining nomukammalligi va byurokratik to'siqlar bu jarayonni sekinlashtirmoqda [8].

Xavfsizlik masalalari: Afg'onistondagi vaziyat, ekstremizm va terrorizm xavfi Yevropa va Markaziy Osiyo o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Demokratiya va inson huquqlari: Yevropa Ittifoqi Markaziy Osiyo mamlakatlarida demokratik islohotlarni qo'llab-quvvatlashga intilmoqda, ammo bu masalada sezilarli yutuqlarga erishish qiyin kechmoqda [7].

Madaniy va ta'lim sohasidagi almashinuvlar: Bu sohada erishilgan yutuqlar mintaqalararo aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilmoqda, lekin ularning miqyosini yanada kengaytirish zarur.

Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning tahlili bir qator qo'shimcha jihatlarni ko'rib chiqishni talab qiladi:

Yevropa Ittifoqi Markaziy Osiyoga nisbatan mintaqaviy yondashuvni qo'llashga harakat qilmoqda, biroq amalda ko'proq ikki tomonlama munosabatlar ustunlik qilmoqda. Bu holat Markaziy Osiyo davlatlarining o'ziga xos xususiyatlari va manfaatlaridan kelib chiqadi. Masalan, Qozog'iston va Qirg'iziston YeI bilan yaqinroq aloqalarga intilayotgan bo'lsa, Turkmaniston va O'zbekiston nisbatan ehtiyotkorroq pozitsiyani egallab kelmoqda. Bu vaziyat YeIning yagona mintaqaviy strategiyasini amalga oshirishni qiyinlashtirmoqda.

Energetika sohasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, so'nggi yillarda uning dinamikasi o'zgarimoqda. Yevropa qayta tiklanadigan energiya manbalariga e'tibor qaratayotgani va Markaziy Osiyoning transport infratuzilmasi cheklanganligi sababli, uglevodorod resurslari bo'yicha hamkorlik istiqbollari noaniq bo'lib qolmoqda. Biroq, "yashil" energetika sohasidagi hamkorlik uchun yangi imkoniyatlar paydo bo'lmoqda, ayniqsa quyosh va shamol energiyasi yo'nalishlarida.

Markaziy Osiyoning Yevropa bilan savdo-iqtisodiy aloqalarini rivojlantirishda transport va logistika infratuzilmasining ahamiyati katta. "Bir kamar, bir yo'l" loyihasi doirasida Xitoy tomonidan amalga oshirilayotgan infratuzilma loyihalari mintaqaning Yevropa bilan aloqalarini yaxshilashga xizmat qilishi mumkin. Biroq, bu jarayonda Yevropa o'z manfaatlarini himoya qilish va Markaziy Osiyoda o'z ta'sirini saqlab qolish uchun faolroq pozitsiyani egallashi zarur.

An'anaviy xavfsizlik masalalari bilan bir qatorda, yangi xavf-xatarlar ham paydo bo'lmoqda. Jumladan, kiberhavfsizlik, iqlim o'zgarishi oqibatlarini va pandemiyalarga qarshi kurash kabi yo'nalishlarda hamkorlikni kuchaytirish zarurati tug'ilmoqda. Bu esa Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarning yangi qirralarini ochib berishi mumkin.

Yevropa Ittifoqi Markaziy Osiyoda demokratiya va inson huquqlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Biroq, bu masalada sezilarli natijalarga erishish qiyin kechmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari ko'pincha bu sohada Yevropaning tanqidiy fikrlarini ichki ishlarga aralashuv deb baholaydi. Shu bois, bu masalada yanada moslashuvchan va konstruktiv yondashuvni ishlab chiqish zarur.

Ta'lim va ilmiy hamkorlik mintaqalararo munosabatlarning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yevropa universitetlari bilan hamkorlik dasturlari, jumladan Erasmus+ loyihasi doirasidagi almashinuvlar muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu dasturlarning miqyosini kengaytirish va ularning samaradorligini oshirish zarur. Qo'shma ilmiy-tadqiqot loyihalari, innovatsion klasterlar yaratish va texnologiyalar transferi kabi yo'nalishlarda hamkorlikni kuchaytirish mumkin.

Madaniy aloqalar va turizmni rivojlantirish orqali xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni kuchaytirish mumkin. Markaziy Osiyo mamlakatlari boy tarixiy va madaniy merosga ega bo'lib, bu Yevropa sayyohlari uchun jozibador yo'nalish bo'lishi mumkin. O'z navbatida, Yevropaning madaniy markazlari Markaziy Osiyo aholisi uchun qiziqarli bo'lishi tabiiy. Biroq, viza masalalari, transport qiyinchiliklari va turistik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi bu sohada to'siq bo'lib kelmoqda.

Iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar global xususiyatga ega bo'lib, ularni hal etishda xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Markaziy Osiyoda Orol dengizi fojiasi, suv resurslaridan oqilona foydalanish, cho'llanish jarayonlari kabi dolzarb muammolar mavjud. Bu masalalarni hal etishda Yevropaning ilg'or tajribasi va texnologiyalaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birga, "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Markaziy Osiyo mamlakatlari bu sohada Yevropaning ilg'or tajribasidan foydalanishga

intilmoqda. Elektron hukumat tizimlari, raqamli infratuzilma, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalari kabi yo'nalishlarda hamkorlikni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

So'nggi yillarda Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayonlari faollashmoqda. Bu jarayonlar Yevropa uchun ham qiziqish uyg'otmoqda, chunki yagona mintaqaviy yondashuv aloqalarni yanada samarali qilishi mumkin. Yevropa Ittifoqi o'z tajribasini o'rtoqlashish va Markaziy Osiyodagi integratsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatlash orqali mintaqa bilan munosabatlarini yanada mustahkamlashi mumkin.

Mintaqalararo munosabatlarning rivojlanishida mavjud muammolar va to'siqlar ham mavjud:

1. Markaziy Osiyo davlatlarining Yevropa bilan hamkorlikka turlicha yondashuvlari va manfaatlarining xilma-xilligi;
2. Yevropa Ittifoqining mintaqaga nisbatan yagona va izchil siyosatining yetishmasligi;
3. Rossiya va Xitoy kabi yirik o'yinchilarning Markaziy Osiyodagi ta'siri;
4. Markaziy Osiyo mamlakatlarida huquqiy-me'yoriy bazaning nomukammalligi va korrupsiya muammolari;
5. Transport va logistika infratuzilmasining rivojlanmaganligi.

Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlar ko'p qirrali va murakkab xususiyatga ega bo'lib, ularning rivojlanishi bir qator omillarga bog'liq. Ikki mintaqa o'rtasidagi aloqalarni yanada mustahkamlash uchun mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish, yangi hamkorlik yo'nalishlarini izlash va o'zaro manfaatli loyihalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda Markaziy Osiyo mamlakatlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, moslashuvchan va differensiallashgan yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

XULOSALAR

20-asr oxiri va 21-asr boshlarida Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlar sezilarli darajada rivojlandi va chuqurlashdi. Biroq, bu aloqalarning to'liq salohiyati hali ham ochilmagan. Kelajakda mintaqalararo hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Yevropa Ittifoqi tomonidan Markaziy Osiyoga nisbatan yanada moslashuvchan va differensiallashgan yondashuvni ishlab chiqish;
2. Iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish va diversifikatsiya qilish, jumladan kichik va o'rta biznes sub'ektlari o'rtasidagi aloqalarni rag'batlantirish;
3. Ta'lim va ilmiy-texnikaviy hamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan qo'shma ta'lim dasturlarini ko'paytirish;
4. Xavfsizlik sohasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ayniqsa chegaralarni boshqarish va terrorizm hamda ekstremizmga qarshi kurashish yo'nalishlarida;
5. Fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi aloqalarni rag'batlantirish va madaniy almashinuvlarni kengaytirish.

Yuqoridagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi Markaziy Osiyo va Yevropa o'rtasidagi munosabatlarni yangi, yanada samarali va o'zaro manfaatli bosqichga olib chiqishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shaykhutdinov, M. (2007). Central Asia: Developing the Region in the Vortex of the Geopolitical and Geoeconomic Antagonisms of World Powers. American Foreign Policy Interests, 29(1), 45-58.

2. Eder, F. (2014). The European Union's counter-terrorism policy towards Central Asia: from assistance to cooperation. *European Foreign Affairs Review*, 19(3), 411-430.
3. Starr, S. F., & Cornell, S. E. (2018). *The Long Game on the Silk Road: US and EU Strategy for Central Asia and the Caucasus*. Lanham: Rowman & Littlefield.
4. Peyrouse, S., & Laruelle, M. (2015). *Mapping Central Asia: Indian Perceptions and Strategies*. London: Routledge.
5. Council of the European Union. (2007). *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. Brussels: Council of the European Union.
6. Anceschi, L. (2014). The tyranny of pragmatism: EU–Kazakhstani relations. *Europe-Asia Studies*, 66(1), 1-24.
7. Warkotsch, A. (2011). *The European Union and Central Asia*. London: Routledge.
8. Konoplyanik, A. (2008). What is the Energy Charter? The Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. *Oil, Gas & Energy Law Intelligence*, 6(1).